

թիւն մատուցանել, ահա այս է հոգով և ճշմարտութեամբ երկրպագանելու և զոհանալիս, որ Աստուած կը յայտնէ Սամարացի կնոջ, որոյ վսեմութեան և բարձրութեան վրայ թէեւ կը տրանսլանայ բարեզգաց կիներ, այլ սակայն իւր նորածին հոգին չը կարենալով լիովին ըմբռնել այս բարձր և վսեմ յայտնութիւնը, կը յայտնէ ապագայի մէջ այս ամենը կատարելապէս ուսանելու յոյժ խոստովանելով Մեսիայի գալուտեան վրայ ունեցած հաւատքը, քանզի կ'ասէ « Գիտեմք զի Մեսիա գայ առ նուանեալն Քրիստոս, յորժամ եկեացէ նա պատմեացէ մեզ զամենայն » : Աստուածորդին Յիսուս, որ արդէն այն բարձր նպատակաւ սկսած էր այս խօսակցութիւնը, այսպէս ստորիճանաբար կը թելով այն ողորմելի կնոջ սիրտն ու հոգին և տախա առ տակ ու բարձրացնելով նորա մտածողութիւնը, երբ կը հասցնէ մինչեւ հոս, ուր կիներ կը խոստովանի Մեսիայի գալուտեան վրայ իւր ունեցած հաւատքը, այն ատեն Յիսուս կը յայտնէ ինքնինքն ասելով թէ այն Մեսիան « Ես եմ որ խաչվան ընդ քեզ, կնոջ սիրտն ու հոգին առդէն պատրաստուած լինելով անկասկած կը հաւատայ և ուրախութեամբ գիւշ կը վազէ այս մեծ աւետիսը նոյս եւս հաղորդելու :

Գ. Ս. Շահանշահ :

ՆԵՐԿԱՅ ԴԱՐՈՒՍ ԱԶԴԵՅՈՒԹԻՒՆԸ

ԱԶԴԱՅԻՆ ԿԵՆԱՅ ՎԵՐԱՅ

Ազգի մը ներկայ յառաջագիմութիւնը կամ յետադիմութիւնը կը առգատելու համար միշտ անցեալը իբրեւ

բաղդատութեան եղբ հարկ է տանել, երբ ներկայն ամեն մասաւր եւ ամեն հանգամանքներով կը դիտարանցէ անցեալը, կը նշանակէ, որ նոյն ազգը աւելի յառաջագիմած է, իսկ ընդհակառակն եթէ ներկայն աւելի նսեմ, աւելի ախուր կողմեր կը ներկայացնէ, կը նշանակէ, որ աւելի յետադիմած է և անցեալը աւելի նախանձելի և փոփառելի յիշատակ մը թողած :

Այսպէս եւս մեր ազգի ներկայ կեանքը ճշգրտութեամբ դնահատելու համար հարկ է, որ անցեալէն պատմական մի ժամանակ առնեմք, որ Ազգ. կենաց զարգացմամբ նշանակութիւն ունենայ, և անով կըսեմք, կամ չափեմք ներկայն, առանց մի այսպիսի համեմատական քննութեան ամեն դատողութիւն թիւր և ամեն հետեւութիւն սխալութեամբ անսկիւն կը լընայ :

Այս մասին ամենէն յորմար ժամանակը ըստ մեզ ՏՐ դարն է. վստն զի եթէ Ազգ. կենաց մէջ ունեցած եմք փառապանք և նախանձելի մի ժամանակ, եթէ ունեցած եմք մի դար, յորում Հայութիւնը ազգային բոցավառ եռանդով եւ ինքնօրէնութեան երկնատուր զգացմամբ կը փայլէր ի մէջ ազգաց, յորում իւր անկախութեան և ազատութեան համար կը գիւմագրաւէր կենքը և մահուամբ ազգական բարբարոսութեան, այն երանաւէտ ժամանակը, վսեմ դարը ՏՐ դարն եղած է. յորում կրօնական երկնային հուրը՝ ազգասիրութեան հիանալի բոցոյն հետ գիրկ ընդ խառն կը ծաւալէր և կը ծառանայր մինչ յերկինս, կ'ապշեցնէր ու կը սասանեցնէր ամեն արհաւիրական բռնութիւն, որ ընդդէմ խղճի և հայրենեաց ազատութեան : Նոյն դարոյն մէջ քրիստոնէութիւնը իւր փրկարար ազդեցութեամբ կը հրաշագործէր քրիստոնէական ուս-

ման անհրաժեշտ կարեւորութիւնը ազգային մասնաւորութիւնը կը ծնանի. ազատութեան սէրը, որ երկնից մեծապարգեւ շնորհն է, ազգութեան մը աւայրուտ հորիզոնին վերայ լուսաւորուած աւոյրներ կը լուսաւորուին, կրօնասէր և հայրենասէր մեծ գիւցազուններ, ուր աղբի փրկութեան համար յօժարակամ իրենց անձը կը պատարագեն հայրենասիրութեան սէրանին վերայ. կը ծըլին և կը փթթին ընդարձակածաւալ հանճարներ, որք ազգի լուսաւորութեան և յառաջագիմութեան համար չ'են խնայեր ոչ քիրան և ճգունք, ոչ արտասուք և արիւն: Ահա՛ 57 դարու մանրանկար ուրուագիծը:

Ներկայ 197 դարը, որ առհասարակ ամեն աղբոց համար ծայրագոյն լուսաւորութեան, իրաւանց և ազատութեան դարն է ստուած և համարուած է, մեր Աղբոցին կեն սց վերաբերութեամբ ևս փոքր 'ի շատէ նշանակութիւն ստացած է համեմատութեամբ միջանիւստորդ դարերու: Եթէ ներկայ դարը չ'եղաւ մեզ համար իրաւանց և ազատութեան դար, գոնէ եղաւ առ երեւոյթըս լուսաւորութեան դար և այսու համեմատութիւն մի ունեցաւ 57 դարուն հետ: Գարոյցաց, ուսմանց և դիտութեանց կարեւորութիւնը ինչ համեմատութեամբ, որ զգալի եղած էր այն ատեն, նոյն համեմատութեամբ կը թուի ըլլալ և այժմ. ազգային կենաց յարատեւութեան, պայծառութեան և յառաջագիմութեան տարրերը գիտութեան և լուսաւորութեան մէջ կը տեսնէին և կը խոստովանէին նախնիք. նոյն դաւանութիւնը, նոյն հաւատը այժմ ևս կը լուրի ամեն շրջաներէ. նախնիք հայրենեաց մէջ գրաւուած կը թափան հաստատութիւնները անբաւական և կարի անձուկ դաւելով յառաջագիմասէր հայամարին,

կը զընէին աղբի տրամախոհ, փափկութանկ և երկարագի պատանիները յԱթէնս, 'ի Բիւզանդիոն, 'ի Հռովմ, յԱղեքսանդրիա և այլ ամեն տեղեր, ուր կը ծաղկէին ուսմանք և գիտութիւնք, որպէս զի ժրաջան մեղուաց նման հաւաքեն զանազան գիտութեանց ծաղիկներէն մեղրի հիւթը և բերեն հայրենեաց ծոցը՝ հայրենի օդով ու ջրով զանգեն մեղր ու մամ լուսաւորութեան. և արդարեւ հայրենասէր պատանիները կ'երթային օտար երկիրներ, երկար տարիներ տոկալով ամեն զրկանաց եւ նեղութեանց՝ կ'ուսանէին, կը լուսաւորուէին, և վերագառնալով հայրենի աշխարհը, ուր թէ և շատ անգամ սիրալիր ընդունելութիւն ևս չէին գտնար, այնու հանդերձ անյուսահատ ոգւով, անխոնջ գործունէութեամբ կ'աշխատէին ազգի վերաշինութեան համար. կը գրէին, կ'երկասիրէին, կը թարգմանէին և կ'ուսուցանէին: Այժմ եւս շատ հայմանուկներ մեծամեծ զոհողութեամբ կը զրկուին Եւրոպիոյ այլ և այլ քաղաքները ուսանելու նպատակաւ. բայց ինչ կ'ուսանին, ինչ նիւթ կը մշակեն, ինչ հոգւով ու սրտով կը վերագառնան, ինչ կ'ուսուցանեն եւ կը քարոզեն:

Ինչպէս կ'երեւի այս երկու դարուց մէջ արտաքին հայեցմամբ համեմատանութիւն մի կայ. բայց մի սուր ակնարկ բաւական է պատրանաց քող պատուելու. մի նրբազնին հայեացք բաւական է 'ի վեր հանելու սոցա ներքին աննմանութիւնը, ոգւով և ուղղութեամբ անմիաբանութիւնը և հետեւաբար ներկայ դարուս մեր Աղբոցինաց վերայ բրած տպաւորութեան օգտակար կամ վնասակար հետեւութիւնը, Գովութեան և յարգանաց արժանի է յառաջագիմական ամեն շարժում. բայց թիւր ուղղութեամբ, հաւ

կաղգային ոգւով ամեն քայլափոխ կորստաբեր է և հետեւաբար դատաւարտելի :

Անհետարին կուրուծիւն է՝ լուսաւորութեան առանց ներքնայն՝ լոկ արտաքին շղարին փարիլը , առանց ոգւոյն՝ կեղեւանքին սիրահարիլը . այլ սակայն եթէ մի անաչառ տիրարի ձեռքեմբ աղգային կենաց վերայ , պիտի տեսնեմք , որ այս վտանգաւոր կուրուծիւնը տիրած է մեղմէ շատերուն հոգւոյն ու սրտին . մեռուցած է սոցա մէջ ամեն աղգային զգացում . ջնջած է ամեն սրտաւորութիւն առ աղբն : Կրկոէ սոցա գրուածները , արտայայտած գաղափարները ու երկնած կարծիքները , չը պիտի գտնես անոնց մէջ աղգայնութեան տիպ և ոգի . աղգայնութեան զգացում և սիրտ , այլ խորթ և օտարոտի վիժմունքներ . խօսէ նոցա հետ նախնեաց սխալագործ արարքներուն վերայ . երբէք հաւանութեան ցոյց մի չը պիտի տեսնես . վստի զի առանց համար նորա աղբի ասպագայն չը մտածողներ էին , այլ միայն ժամանակի բերմանց հետեւողք . սոցա Համար Վասակները , Մեհրուժանները , Վեստ-Սարգիսները իրենց աղգաստանական խորհուրդներով ու գործերով աւելի իմաստուն , խոհական և հայրենասէր են . իսկ Վարդան , Վահան և այլ նահատակք հայրենասիրութեան՝ են կոյր մղեռանդներ , անհեռատես և անչորջահայեաց յուսահաա և լքեալ ոգիներ : Սոցա համար Սուրմակները , Մըջնիկները , Կիրակոսները , Նիկոլները և նոցա ոգւով ու սրտով սնուած և սեւեռած ամեն եկեղեցականները առաւել աղգասէր , կրօնասէր և Եկեղեցւոյ պայծառազարդութեան նախանձախնդիր են , քան թէ Ներսէս , Սահակ , Մեսրոպ և այլ անձնադիր հովիւք և հայրապետք , որք արտասուաց՝ յոյսը , հա-

ռաշանայ՝ երկնային միթարութիւնը խառնելով՝ աղբի ասպագային հիմունքը կը գնէին :

Եթէ այս երանաշնորհ Հայրերը իրենց դարուոր դամբարաններէն յառնէին և տեսնէին , որ իրենց քրտամբ ու արեամբ սերմանած աղգաստարտ սերմերը ինչպիսի օտար փշերով խեղդուած և անհետ ջնջուելու վրայ են , ինչ վայեր և անէծքներ չը պիտի թափէին արդեօք մեր գլխուն :

Այս անմիտ և նորամուտ դատումները , որ հետզհետէ ներկայ սերունդեան մէջ ընդհանրանալու և տարրանալու վրայ են դժբաղդաբար . չ'եմք մեղանէր , եթէ բարձրաձայն լսեմք , թէ 197 դարու լուսաւորութեան մեր աղբին սարգեւած նախնեաց պտուղներն են :

Ո՛վ չը գիտեր , որ անփորձ մանկան համար աւելի հաճոյական և հրապուրիչ է կրակին խանձող բոցը , քան ջեռուցիչ և կենսակիր զօրութիւնը , ո՛վ չը գիտեր , որ տգէտին համար շատ անգամ ծուխը քան թէ լոյսը նախաժնար է , ձգմարիտ է այս ինչպէս անհասներու , նոյնպէս աղգերու համար : Ամեն նոր արթնցող աղգեր շատ անգամ փոխանակ իրական յառաջագիմութիւնը գրկելու , լուսոյ փայլ ու շուք ունեցող մղութեանց և մղորութեանց կը փարին . շատ անգամ ճըշմարտութիւնը սիրելու տեղ՝ ստուծեան կը սիրահարին :

Յուալի է խոստովանիլ , որ մեր աղբն եւս իբրեւ նոր արթնցող աղգ Եւրոպայի կրթութեան դիրտն ու մղորդը ընդունեց . իւր աղգային կեանքը ուսումնասիրելէ առաջ՝ Եւրոպացւոյն կեանքը ուսաւ և անոր սիրահարեցաւ . փոխանակ իւր Աղգ , մատենագրութիւնը ուսումնասիրելու , քննելու և զարգացնելու , Եւրոպայի

գեղձ բարույ և կենաց սիրավէպերուն մէջ նիւթ և ճարակ գտաւ ընթերցանութեան և ուսումնասիրութեան :

Մի արեգիսի խոսի ընտրութիւն , կամ ո զլուծիւն մեր Աղէ . կեանքը բարեքելու , աշուտագոյն գործելու տեղ առաւել կը վստթարցնէ . այսու ուղղութեամբ մեր ընդարդոյս յատկութիւնները , բարքը և բնաւորութիւնը կորուսանելու վերայ եմք : Բայց անշուշտ նորասէրներու համար յառաջագիմութիւնը նորութեան մէջ է . հին բարքով , հին կեանքով և հին կրօնքով անհնարին է ժամանակի յառաջագիմութեան մասնակցիլ :

Անշուշտ այս կարծիքով և այս գաղափարով է , որ այսօր մեր մէջ շատերուն համար կրօնքը մի եղջերուաքաղ եղած է . կրօնասիրութիւնը՝ մի ուրուական , աղգ եւ աղգասիրութիւն՝ աննշան բաւեր , սոցա վախանակ տիրած են անձնականութիւնը , եսականութիւնը և կիրքը : Ո՛վ կըխորհի և որո՞ւ փայթն է թէ բովանդակ աղգը հրոյ և սրոյ կեր և ճարակ կը լինի , բաւական է , որ մի քանի խառվաշոյլ , մի քանի աղգանենգ անձանց խօսքն ու խորհուրդը յառաջ քաշեն . ինչ փայթ թէ աղգը օր յստ օրէ ձեռքէ կ'ելլէ , որս կը լինի Բողոքականութեան , կամ Պապականութեան անքուն հետ սմուութեանց , ասանցմէ աւելի կարեւոր և կենսական խնդիրներ են այս ինչ Եկեղեցականին , կամ այն ինչ էֆէնտիկն յուզած շահագիտական խնդիրը : Ահա՛ մի լուսաւորութիւն , որ առաւել կը խաւարեցնէ , մի յառաջագիմութիւն , որ առաւել 'ի կորուստ կ'առաջնորդէ :

Ճշմարիտ է , որ այս օրինակ ախուր երեւոյթները նոր չ'են Ազգային կենաց մէջ . մէն մի դար իւր Վասակները ունեցած է , մէն մի դար իւր ազգադաւ-

նէրն ունեցած է . բայց ընդ նմին ունեցած է այնպիսի ընտիր գաւակներ , որք իրենց անձնակրակն սիրագործութեամբ ունայնացուցեր են վատերուն մտադրած ամեն չարիքները և աղէտները . բայց այժմ ամեն նենգութիւն անխիղճ 'ի դործ կը դրուի , վստքն զի ժամանակը լուսաւորութեան , ազատութեան և իրաւանց դար է :

Քան թէ մեր այս տողերով Եւրոպայի լուսաւորութիւնը այսպնելու նը պատակ ունենամք , լոյսը չը սիրողը կամաւ կոյր լինելու է : Եւրոպան համայն մարդկութեան մեծամեծ ծառայութիւններ ըրաւ գիտութիւնները մշակելով , այլ սակայն մոռանալու չ'է նա եւս , որ Եւրոպան ինչպէս կրթութեան և լուսաւորութեան վառարանն է , նոյնպէս շատ տեսակ մոլորութեանց և մոլութեանց կեդրոնն է , ճառագայթելով Եւրոպայէն լոյսը՝ ամեն ընդունակ և պատրաստուած մտքերը կը լուսաղարդէ . դարձեալ յորդելով Եւրոպայէն մի շատ ոչ-տղջախոհ միտքերու և դադափարներու հեղեղը՝ կողովէ և կ'ապականէ չը պատրաստուած մտքերը :

Առաջինէն աւելի վերջինը աղգած է մեր աղգի ուսումնական կարծուած մասին վերայ . ասոնցմէ շատերը Եւրոպայի բնութենականներէն փոխառած կարծիքները ոգւով չափ կ'աշխատին ծաւալել աղգին մէջ . կը ջանան ջնջել յանուն լուսաւորութեան և յանուն ազատութեան ամեն նուիրական և սրբազան զգացումներ , կը զինին կրօնի դէմ , հաւատոյ դէմ եւ ամեն բարեպաշտական ձեռնարկութեանց դէմ . ոմանք այնչափ յառաջ գնացին այս մասին , որ ծայրայեղ անմիտութեամբ դրեթէ ըսին , գոցենք եկեղեցիները , ջորդեմք և վաճառեմք նոցա սպանները և վերցնեմք նորա սլաշ-

տօնէութիւնը . ինչ ընելու համար . —
Պարտոյներ հաստատելու համար . որ
պէս թէ Հայաստանեայց Եկեղեցին
ընդգէմէ դպրոցս . որպէս թէ նո-
րապաշտօնէութիւնը կ'ստեղծուի ազ-
գի յառաջագիւմութիւնը , կը խեղդէ
այս մօտին ամեն բարի բաղձանքներ :

Չեն մոռնաւ երբեք դոքա , որ ազ-
գին մէջ եղած դպրոցները եկեղեցեաց
եկամութիւններով կը խնամուին և կը պահ-
պանուին , կը մոռնան , որ Եկեղեցւոյ
պաշտօնէից , իբրև մուրացիկներու հա-
ւաքած լուսաներով կը լծարուին դպրո-
ցաց պաշտօնեայներու վարձքերը Գու-
շակութիւններ կընեն , եթէ Հայն ա-
պագայ չ'ունի , որոյ գլխաւոր պատ-
ճառներէն մին է եղեր ազգին կրօնա-
կան դաւանութիւնը :

Ի՞նչ ըսել կ'ուզեն . — Թէեւ յայտ-
նի և համարձակ չ'են ըսեր մտքերնին ,
բայց գիւրին է մակաբերել իրենց բա-
րոգած սկզբունքներէն , զորս Աստուծ-
մէ աւելի կը պաշտեն , եթէ դոքա ազ-
գերու ապագայն , ազգերու երաջխա-
ւորեալ կեանքը անկրօնութեան , կամ
քրիստոնէութենէ տարբեր մի կրօնի
մէջ կը տեսնեն . վստն զի , կըսեն , Քր-
իստոնէութիւնը Հայուն բարքն ու բը-
նաւորութիւնը այլակերպեց , Հայուն
սիրտն ու հոգին երկնային և վերացա-
կան ապագայի մը բեւեռեց :

Արդարեւ մեր եւս պիտի ըսեմք ,
թէ մեր ազգը ապագայ չ'ունի . քանի
որ իւր զուակները օտարներէն աւելի
կ'աշխատին ամեն յոյս եւ ակնկալու-
թիւն ունչայնէլ . քանի որ իւր հարա-
զատները կը կոծաղեն և կը խորտակեն
ալիքին յուսոյ և միակթարութեան տա-
ճարը , Տասն և հինգ դարէ ՚ի վեր Հա-
յուն հայրենիքը և միութեան կեդրո-
նըն եղած է կրօնը թէ ՚ի հայրենիս ,
և թէ ՚ի սրանդխտութեան . եթէ խը-
ղեմք այն կապը , ինչով այնուհետեւ

պիտի կոպեմք ազգութեան անդամ-
ները : Քրիստոնէական կրօնը Հայու-
թեան ցամաքեալ դաշտին արգասաբեր
զօրութիւնն եղած է , այն երկնային
շունչը , որոյ հրաշակքը տեսաւ Եղե-
կիէլ ՚ի տեսլեան , որ մէկ ակնթարթի
մէջ ոսկերքը լի անապատը կենդանա-
ցոյց : Եթէ մերթեմք այդ աստուա-
ծային շունչը , ուստի պիտի չնչէ մեզ
մի նոր զօրութիւն , որ ՚ի մի բերէ ազ-
գութեան տարանջատեալ անդամնե-
րը , որ ցամաքած երակներու մէջ անդ-
րէն չըջան տայ նոր կենաց ու կենդա-
նութեան :

Ինչ որ դարերով մեր ազգութեան
և կրօնի թշնամիները կընէին և մինչեւ
ցարդ անդուլ և անբուն կընեն , նոյնն
է և մեր ըրածը . Ազգի մը անկախու-
թիւնը և փրկութիւնը թշնամոյն գոր-
ծակցելոյն մէջ չ'է , այլ նորա նեախց և
նենգութեանց դէմ ազգային համա-
կամ գիմակալութեան մէջ : Մեր գըւզ-
րոցները զսրգայնեմք ամեն տեսակ
գիտութեամբք որչափ կարող եմք , բայց
միշտ պատկառ մնամք կրօնքին . ուսու-
ցանեմք մեր զուակաց ամեն ուսումն ,
բայց նոյա հիմը վրնելու է կրօնի և ազ-
գութեան ուսումը : Մեր կը հաւատամք ,
որ երբեք գիտութեանց ողջախոհ վար-
դապետութիւնը չը հակառակիր կրօնի
վարդապետութեան և փոխադարձա-
բար , ալ ընդհակառակն աւելի զիրար
կը ջորայնեն և կ'արմատացնեն : Արդ-
քանի որ այսպէս է , աւելորդ է և մի-
անդամայն վնասակար ամեն երկու խօս-
քին մէջ կրօնքին , եկեղեցւոյ և նորա
պաշտօնէութեան դէմ քար նետելը :
Նետելք այդ քարը ամենքս մէկ տեղ
բայց ոչ իրարու դէմ , ալ անոնց , որք
մեր ապագային , մեր գոյութեան եւ
ազգութեան կրտսեղնան . այս կը պա-
հանջէ ազգի օգուտը և զայս կաակած
են մեզ մեր նախնիք :